



ЎЗБЕКИСТОНДА ХИЗМАТ КЎРСАТИШ СОҲАСИНИНГ РИВОЖЛАНИШИ, УНИНГ ИҚТИСОДИЙ АҲАМИЯТИ, СТАТИСТИК ТАҲЛИЛИ ВА ИСТИҚБОЛЛАРИ

PhD Эрназаров Гулам Бекбаевич

*Тошкент шаҳридаги "Москва Энергетика Институту"
Миллий тадқиқот университети" Федерал давлат бюджети
олий таълим муассасаси
ORCID: 0009-0001-1596-4393*

Аннотация. Мақолада Ўзбекистон миллий иқтисодиётнинг энг муҳим тармоқларидан бири ҳисобланган хизмат кўрсатиш соҳасининг аҳамияти ва унинг ривожланиши статистик кузатувлар асосида ўрганилиб чиқилган ва унинг мазмун-моҳияти атрофлича очиқ берилган. Шунингдек, ушбу соҳанинг Ўзбекистон Республикаси миллий иқтисодиётда тутган ўрни, аҳамияти ва ЯИМдаги улуши ҳамда унинг ривожланиш динамикаси статистик таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: хизмат кўрсатиш соҳси, аҳолига сифатли хизмат кўрсатиш, ижтимоий соҳа, консалтинг хизматлари, уй-жой коммунал хўжалиги, аҳоли турмуш шароити, соғлиқни сақлаш ва ижтимоий хизматлар, аҳоли жон бошига кўрсатилган хизматлар, халқаро тажриба, хусусий сектор.

РАЗВИТИЕ СЕКТОРА УСЛУГ В УЗБЕКИСТАНЕ, ЕГО ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ, СТАТИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ И ПЕРСПЕКТИВЫ

PhD Эрназаров Гулам Бекбаевич

*"Московский энергетический институт" в Ташкенте
Национальный исследовательский университет"
Федерального государственного бюджетного образовательного
учреждения высшего образования*

Аннотация. в статье на основе статистических наблюдений была изучена важность сферы услуг и ее развитие, которая считается одной из важнейших отраслей национальной экономики Узбекистана, и всесторонне раскрыто ее содержание. Также был проведен статистический анализ роли, значения и доли данной сферы в национальной экономике Республики Узбекистан в ВВП и динамики ее развития.

Ключевые слова: сфера услуг, качественное обслуживание населения, социальный сектор, консультационные услуги, жилищно-коммунальное хозяйство, условия жизни населения, медицинские и социальные услуги, услуги, предоставляемые на душу населения, международный опыт, частный сектор.

DEVELOPMENT OF THE SERVICE SECTOR IN UZBEKISTAN, ITS ECONOMIC SIGNIFICANCE, STATISTICAL ANALYSIS AND PROSPECTS

PhD Ernazarov Gulam Bekbaevich

*"Moscow Energy Institute" in Tashkent "National Research University"
federal state budgetary institution of Higher
Education, candidate of Economic Sciences*

Annotation. *in the article, the importance of the service sector and its development, which is considered one of the most important sectors of the national economy of Uzbekistan, was studied on the basis of statistical observations and its content was comprehensively revealed. Also, a statistical analysis of the role, importance and share of this sphere in the national economy of the Republic of Uzbekistan in GDP and the dynamics of its development was carried out.*

Key words: *service sector, quality service to the population, social sector, consulting services, housing and communal services, living conditions of the population, health and social services, services provided per capita, international experience, private sector.*

Кириш.

Ҳозирги вақтда иқтисодийнинг энг муҳим секторлари сифатида кўплаб йўналишлар жамланган хизматларнинг ўрни жуда катта ва долзарбдир. Бу, аввало ишлаб чиқаришнинг мураккаблашиши, бозорнинг товарлар билан тўйинганлиги, жамият ҳаётига янгиликлар киритувчи фан-техника тараққиёти билан боғлиқ. Буларнинг барчаси ахборот, молиявий, транспорт, консалтинг хизматлари ва бошқа турдаги хизматлар мавжудлигини тақозо этади.

2022–2026 йилларда Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегиясида хизматлар соҳасини ривожлантириш борасида аниқ чора-тадбирлар белгиланиб, бунда «...арзон уй-жойлар барпо этиш, йўл-транспорт, муҳандислик – коммуникация ва ижтимоий инфратузилмаларни ривожлантириш ҳамда модернизация қилиш бўйича мақсадли дастурларни амалга ошириш, ...» (Фармон, 2022) юзасидан муҳим вазифалар белгилаб олинди.

Шундай экан, иқтисодийни ривожлантиришнинг асосий йўналишлари орасида хизматлар соҳаси устунлик қилади. Илғор мамлакатларнинг замонавий ривожланиш даражаси турли хил хизматлар ишлаб чиқш ва уларнинг бозорини жадал ривожланишини кўрсатмоқда. Шу билан бирга, хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш даражаси жамият шаклланишининг асосий мезонидир.

Бугунги кунда хизматлар соҳаси аҳолининг барча қатламларини кенг қамраб олади ва жамиятда содир бўлаётган деярли барча ижтимоий-иқтисодий жараёнларга таъсир кўрсатади, бу эса мазкур масаланинг қанчалик муҳим ва аҳамиятли эканлигини кўрсатиб беради.

Ўзбекистон Республикаси Президенти “Хизматлар соҳасини ривожлантиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғриси”да 27 май 2022 йилдаги ПФ-104-сонли қарорида “2021-2023 йилларда Ўзбекистон Республикасида хизматлар соҳасини ривожлантириш дастурини амалга ошириш натижасида 2021 йилда хизматлар кўрсатиш ҳажми қарийб 20 фоизга ўсди. Шу билан бирга, хизматлар соҳасини ривожлантиришга янгича ёндашувларни жорий этиш орқали бозор хизматлари ҳажмини 2022 йилда 1,5 бараварга ошириш ҳамда қўшимча 1,5 миллион янги иш ўринларини яратиш имкониятлари мавжуд, деб таъкидлаб ўтди” (Қарор, 2022).

Белгилаб берилган ушбу вазифалардан келиб сиққан ҳолда, хизмат кўрсатиш соҳасининг иқтисодий самарадорлигини ошириш, республикаимиз аҳолисига сифатли хизмат кўрсатишнинг аниқ чора-тадбирларини ишлаб чиқиш, статистик кўрсаткичлар тизимини такомиллаштириш ва истиқболларини статистик прогнозлашни талаб этади.

Республикамизда хизмат кўрсатиш соҳасини иқтисодий-статистик таҳлил қилиш, соҳа фаолиятига таъсир қилувчи омилларни комплекс статистик баҳолаш ҳамда иқтисодий самарадорлигини оширишга қаратилган, илмий асосланган таклиф ва амалий тавсиялар ишлаб чиқиш бугунги куннинг долзарб масалаларидан ҳисобланади.

Адабиётлар шарҳи.

Мазкур мавзу юзасидан бир қатор маҳаллий ва хорижий олимлар илмий тадқиқот ва изланишлар олиб боришган ва боришмоқда, улар мазкур соҳани ривожлантиришга ўз ҳиссаларини қўшишмоқда. Демак, хорижий олимлардан Кулибановой ва бошқ. (2002) “Управления и организация в сфере услуг: теория и практика.” *Servise menedjment and Operation* – 2-е межнарод изд. Ушбу асарда сервис иқтисодиётининг шаклланиши ва ривожланиб бориши, хизмат кўрсатиш соҳасида меҳнатни илмий асосда ташкил этиш ва бошқариш тизими, унинг усули ва воситалари тадқиқ этилган.

Мелешко (2016) ўзининг бу илмий мақоласида “XX аср охири - XXI аср бошлари иқтисодиётидаги энг ёрқин тенденциялардан бири хизмат кўрсатиш соҳасининг юқори суратларда ривожланиши ҳисобланади. Саноат ишлаб чиқариши – асоси 18-асрнинг охиридан бошлаб мамлакатларнинг муваффақиятли иқтисодий ривожланиши ўз ўрнини хизмат кўрсатиш соҳасига бўшатиб берди, шу сабабли жаҳон иқтисодиётида саноат инқилоби билан таққосланадиган таркибий қайта қуриш содир бўлди. Бугунги кунда хизмат кўрсатиш соҳасининг ривожланиш даражаси давлатнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишининг мезонига айланди” деб, таъриф бериб ўтади.

Худди шунгдек, “Хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш - устувор масала”. (Муҳаммедов, 2009). Ушбу китобида “Хизмат кўрсатиш соҳаси аҳолининг соғлиғига, кайфиятига, меҳнатга муносабатига, ишчи-ходимларнинг меҳнат унумдорлигига, ўз ҳаётидан розилик даражаси ва хурсандлигига, умуман, ишлаб чиқариш кучларининг ҳаёти ва тараққиётига бевосита ва сезиларли даражада таъсир кўрсатиши” масалаларини илмий жиҳатдан ёритиб берган.

“Худудларда хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантиришнинг долзарб йўналишлари. №11(119)-2017”. Илмий ишида “Хизмат кўрсатиш соҳасининг ўсиш суръатлари, янги пайдо бўлган хизмат турлари, бозор ҳамда истеъмолчилар эҳтиёжларига мослашиши, аҳоли турмуш фаровонлигини оширишдаги аҳамияти тўғрисида” ўз фикрларини билдириб ўтган (Ботирова, 2017).

Бугунги замонавий иқтисодиётни ривожлантиришда, хизмат кўрсатиш соҳасининг ўрни ва аҳамияти: унинг статистик таҳлили: муаммолари ва уларнинг ечимлари ҳақида, бошқа кўплаб маҳаллий ва хорижий олимлар ҳам илмий тадқиқот ишларини олиб боришмоқда.

Тадқиқот методологияси.

Ушбу мавзунинг ўрганишда статистик таҳлил, ижтимоий-иқтисодий таҳлил, мантиқий статистик ёндашув, статистик кузатиш, танланма кузатув ва бошқа кўплаб илмий ўрганиш усул ва услубларидан атрофлича фойдаланилди.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси.

Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги статистика агентлигининг 2023 йил дастлабки маълумотларига кўра, Ўзбекистон Республикаси ялпи ички маҳсулот (ЯИМ) ҳажми жорий нархларда 1 066 569,0 млрд. сўмни ташкил этди ва 2022 йилнинг мос даврига нисбатан 6,0 % га ўсган.

Хизматлар кўрсатиш соҳасида ўсиш суръати 6,8 % ни ташкил этди. Шундан, савдо, яшаш ва овқатланиш бўйича хизматлар 10,2 % га, ташиш ва сақлаш, ахборот ва алоқа

хизматлари 12,3 % га ҳамда бошқа хизмат соҳалари 4,5 % га ўсган. Хизматлар кўрсатиш соҳасининг ЯИМ ўсишига ижобий ҳиссаси 2,6 физик ҳажми индексни ташкил қилди²⁷⁵.

1-жадвал

2018-2022 йилларда иқтисодий фаолият турлари бўйича ЯИМ таркиби (жамига нисбатан % да)

Кўрсаткичлар	2018	2019	2020	2021	2022
I. ЯИМ, жами	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
шу жумладан:					
тармоқларнинг ялпи қўшилган қиймати	89,3	91,5	92,7	93,0	93,2
маҳсулотларга соф солиқлар	10,7	8,5	7,3	7,0	6,8
II. Тармоқларнинг ялпи қўшилган қиймати	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
қишлоқ, ўрмон ва балиқчилик хўжалиги	29,7	26,6	26,8	26,5	25,1
саноат (қурилишни қўшган ҳолда)	30,5	33,8	33,5	33,9	33,4
қурилиш	5,8	6,2	6,7	6,6	6,7
хизматлар	39,8	39,6	39,7	39,6	41,5
савдо, яшаш ва овқатланиш бўйича хизматлар	7,0	6,6	6,5	6,8	7,0
ташиш ва сақлаш, ахборот ва алоқа	7,9	7,4	6,8	7,0	7,0
бошқа хизмат тармоқлари	24,9	25,6	26,4	25,8	27,5

Шунингдек, 2022 йил январь-декабрь ойлари маълумотларига кўра, ЯИМ таркибида ҳам катта бўлмаган ўзгаришлар кузатилди. ЯИМ (ЯҚҚ) таркибида **хизматлар соҳасининг улуши 39,6 % дан 41,5 % га**, қурилиш тармоғининг улуши 6,6 % дан 6,7 % га ошди. Шу билан бирга, қишлоқ, ўрмон ва балиқчилик хўжалигининг улуши 26,5 % дан 25,1 % га камайди. Саноатнинг (қурилишни қўшган ҳолда) улуши эса 33,4 % ни ташкил этди (жадвал).

Кўрсатилган бозор хизматлари (жадвал-2) умумий ҳажми ўсишининг асосий омили молиявий хизматларнинг 29,3 % га ўсиши, транспорт хизматлари – 12,4 % га, савдо хизматлари – 9,0 % га, алоқа ва ахборотлаштириш хизматлари – 25,5 % га, таълим хизматлари – 15,3 % га, бошқа хизматлар – 17,0 % га, яшаш ва овқатланиш хизматлари – 14,7 % га, шунингдек, кўчмас мулк билан боғлиқ хизматлар – 11,1 % ни ташкил этди.

2022 йил январь-декабрь ойларида иқтисодий фаолият турлари бўйича кўрсатилган бозор хизматлари таркибида савдо хизматлари 24,8 %, транспорт хизматлари – 22,7 %, молиявий хизматлар – 22,5 %, алоқа ва ахборотлаштириш хизматлари – 6,4 %, таълим соҳасидаги хизматлар – 4,3 % ни эгаллайди.

Таққослаш учун: 2021 йилда хизматларнинг умумий ҳажмида савдо хизматлари 25,5 %, транспорт хизматлари – 23,6 %, молиявий хизматлар – 21,0 %, алоқа ва ахборотлаштириш хизматлари 6,2 %, таълим хизматлари – 4,3 % ни ташкил этди.

Хизматлар соҳасининг ривожланиши аҳолининг ҳудудий ва ижтимоий, янги иқтисодий ҳудудларни ўзлаштиришни, ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишни ва моддий неъматларни истеъмол қилишни таъминлайди.

²⁷⁵ www.stat.uz – Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги статистика агентлигининг расмий сайти.

2-жадвал

Иқтисодий фаолият турлари бўйича кўрсатилган бозор хизматлари

Хизмат турларининг номи	Хизматлар ҳажми, млрд. сўмда		Улуши, % да	Ўсиш суръати, % да
	2021 й.	2022 й.		
Хизматлар – жами	284 388,1	357 554,5	100,0	115,9
<i>шу жумладан асосий турлари бўйича:</i>				
алоқа ва ахборотлаштириш хизматлари	17 755,1	22 917,6	6,4	125,5
молиявий хизматлар	59 733,3	80 431,0	22,5	129,3
транспорт хизматлари	67 202,9	81 006,6	22,7	112,4
<i>шу жумладан:</i>				
автотранспорт хизматлари	36 253,3	41 318,3	11,6	106,5
яшаш ва овқатланиш хизматлари	8 375,4	11 322,8	3,2	114,7
савдо хизматлари	72 483,2	88 847,9	24,8	109,0
кўчмас мулк билан боғлиқ хизматлар	8 081,1	9 674,3	2,7	111,1
таълим соҳасидаги хизматлар	12 102,6	15 395,7	4,3	115,3
соғлиқни сақлаш соҳасидаги хизматлар	5 105,9	6 384,2	1,8	111,5
ижара хизматлари	5 351,0	6 444,3	1,8	112,2
компютерлар ва маиший товарларни таъмирлаш бўйича хизматлар	4 680,5	5 842,3	1,6	109,0
шахсий хизматлар	6 799,8	8 713,9	2,4	107,0
меъморчилик, муҳандислик изланишлари, техник синовлар ва таҳлил соҳасидаги хизматлар	6 306,8	7 338,2	2,1	107,7
бошқа хизматлар	10 410,5	13 235,7	3,7	117,0

2023 йил 1 январь ҳолатига кўра, мамлакатда фаолият кўрсатаётган корхона ва ташкилотларнинг умумий сони 592 371 бирликни ташкил этди. Хизматлар соҳасида 392 787 бирлик корхона ва ташкилотлар фаолият кўрсатмоқда, бу уларнинг умумий сонининг 66,3 % ини ташкил этди. Ўтган йилнинг мос даврига нисбатан ўсиш суръати 113,0 % ни ташкил этган. Агар бу кўрсаткични 2019 йил 1 январь ҳолатига кўра, таққослаб кўрадиган бўлсак, хизматлар соҳасида фаолият кўрсатаётган корхона ва ташкилотларнинг улуши 65,8 % ни, яъни 213 075 бирликни ташкил этган.

Ўтган йилнинг мос даврига нисбатан эса уларнинг ўсиш суръати 111,4 % ни ташкил этган. 2023 йил 1 январь ҳолатига кўра хизмат кўрсатаётган корхона ва ташкилотлар умумий сонининг (523 556 бирлик) 325 809 бирлиги кичик тадбиркорлик субъектлари ҳисобланади. Уларнинг хизматлар соҳасига оид фаолият кўрсатаётган корхона ва ташкилотларнинг умумий сонидagi улуши 82,9 % ни ташкил этди. Хизмат кўрсатиш фаолияти билан шуғулланувчи йирик ташкилотларнинг улуши 17,1 % ни (66 978 бирлик) ташкил этди.

Таҳлилларимиз кўрсатдики, Республикамизда 2022 йилда 2021 йилга нисбатан хизматлар ишлаб чиқариш ҳажми 115,9 фоизга, аҳоли жон бошига тўғри келувчи хизматлар ҳажми эса 113,5 фоизга тенг бўлган. Аҳоли сони хизматлар соҳасининг ўртача жон бошини ривожланиш кўрсаткичига муҳим таъсир кўрсатмоқда. Масалан, аҳоли сони нисбатан кам бўлган Навоий ва Бухоро вилоятларида аҳоли жон бошига кўрсаткичлар аҳоли зич жойлашган вилоятлар: Қашқадарё, Наманган ва Андижон вилоятларига қараганда яхшироқ кўринади.

Таҳлиллар шуни кўрсатадики, саноати ривожланган ҳудудлар (қазиб олиш саноати бундан мустасно) Навоий ва Тошкент вилоятлари ҳамда, Тошкент шаҳрида хизматлар соҳасининг аҳоли жон бошига ўртача кўрсаткичлари Хоразм, Наманган ва Сурхондарё вилоятларига нисбатан юқори эканлигини кўрсатмоқда.

Хулоса ва таклифлар.

Хулоса қилиб айтиш лозимки, бугунги кунда хизматлар соҳаси замонавий миллий иқтисодиётнинг энг муҳим тармоқларидан биридир. Ушбу тармоқ анъанавий фаолият билан чекланиб қолмайди, у жамият ҳаётида ўз иштирокини доимий равишда кенгайтириб боради, ижтимоий ишлаб чиқаришга интеграциялашган, шунингдек, иқтисодиётнинг деярли барча соҳалари билан ўзига хос алоқалар орқали боғланган.

“2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегиясида” кўплаб мақсад ва вазифалар белгилаб берилди. Ушбу белгилаб берилган мақсад ва вазифалардан келиб чиқиб, бу ислохотларнинг узвийлигини давом эттириш, хусусан, хизмат кўрсатиш соҳасини истиқболда тизимли ривожлантириш заруратини келтириб чиқармоқда. Зеро шундай экан, ҳозирги рақамли иқтисодиёт шароитида мазкур соҳани ривожлантириш борасида, бир қатор таклифларни бериш мақсадга мувофиқ деб уйлаймиз.

Ушбу белгилаб берилган мақсад ва вазифалардан келиб чиқиб, бу ислохотларнинг узвийлигини давом эттириш, хусусан, хизмат кўрсатиш соҳасини истиқболда тизимли ривожлантириш заруратини келтириб чиқармоқда. Зеро шундай экан, ҳозирги иқтисодиётнинг янги ривожланиш даврида мазкур соҳани ривожлантириш борасида, бир қатор таклифларни бериш мақсадга мувофиқ деб уйлаймиз.

Биринчидан, хизмат кўрсатишнинг замонавий бозор хизматлари кўламини кенгайтириш, янги-янги хизмат турларини жорий этиш орқали соҳада ижобий рақобатбардош муҳитни яратиш ҳамда соҳанинг мамлакат миллий иқтисодиётидаги улушини кескин ошириш. Бунинг учун хизматлар соҳасининг самарадорлигини янада ошириш ва хизматлар соҳасини иқтисодиётнинг драйверига айлантириш зарур.

Иккинчидан, IT, таълим, туризм, алоқа, транспорт ва логистика хизматларини ривожлантириш, чекка ҳудудларнинг интернет билан таъминланганлик даражасини ошириш ва сифат кўрсаткичларини яхшилаш, йўл бўйи хизмат кўрсатиш инфратузилмаларини замонавий талабларга мослаштириш, соғлиқни сақлаш тизимида бўш турган бино ва ерлардан самарали фойдаланиш мақсадида ушбу соҳага хорижий инвесторларни ва хусусий секторни кенг жалб қилиш ҳамда улар фаолиятини кенгайтириш.

Бу каби устувор вазифалар хизматлар соҳасини ривожлантириш учун концептуал жиҳатдан мутлақо янги тизимни жорий этиш имконини беради.

Адабиётлар / Литература / Reference:

Ботирова Р., Икромов И. (2017) *Ҳудудларда хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантиришнинг долзарб йўналишлари*. №11(119) <http://www.biznesdaily.uz>

Кулибановой В.В. и др. (2002) *“Управления и организация в сфере услуг: теория и практика: Service management and Operation – 2-е международ изд. / К.Хаксвер, Б. Рендер, Р.С.Рассел, Р.Г.Мердик – Спби. др: Пултер бух. – С. 496.* <http://naukovedenie.ru/PDF/53EVN>

Қарор (2022) Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 27 январдаги “Хизматлар соҳасини ривожлантиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-104-сонли қарори. // <https://lex.uz/docs/5840284>

Мелешко Ю.В. (2016) «Трансформация определения понятия «услуг» в контексте концепции постиндустриального общества» // Россия: Интернет-журнал “Экономическая наука сегодня” №4.

Муҳаммедов М.М. (2009) “Хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш - устувор масала”. Servis jur. №1, - 47-56 б.

Фармон (2022) Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги “2022—2026 йилларда Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги фармони. // www.lex.uz